

Juridisk Publikation

STOCKHOLM - UPPSALA - LUND - GÖTEBORG - UMEÅ

Susanne Rassam

Vem är särskilt nära?
– En undersökning av anhörigersättning
enligt skadeståndslagen

Särtryck ur häfte 1/2018

VEM ÄR SÄRSKILT NÄRA?

— EN UNDERSÖKNING AV ANHÖRIGERSÄTTNING ENLIGT SKADESTÅNDSLAGEN

Av Susanne Rassam¹

I nästan alla mål som gäller mord, dråp eller vållande till annans död söker någon ersättning för personskada i form av psykiska besvär enligt 5 kap. 2 § 1 st. 3 p. skadeståndslagen (1972:702) (SkL). Lagbestämmelsen anger att den som stod den avlidne särskilt nära ska tillerkännas skadestånd för personskada som denne åsamkats till följd av dödsfallet. Men vilka ses egentligen som särskilt nära i lagens mening? Enligt förarbetena tar lagstiftningen i första hand sikte på make, registrerad partner, sambo, barn och föräldrar.² Vilka som i övrigt räknas till den ersättningsberättigade kretsen är oklart. Lagstiftaren har med valet av sin öppna formulering i lagtexten överlämnat åt rättstillämpningen att närmare definiera de omständigheter som ska beaktas i en prövning av rekvisitet ”särskilt nära”.³ Det finns ett flertal prejudicerande avgöranden avseende storleken på anhörigersättning. Antalet vägledande avgöranden avseende den ersättningsberättigade kretsen är däremot få. Syftet med denna artikel är att undersöka hur formuleringen ”särskilt nära” har tolkats av landets underrätter, och vilka kriterier de använder sig av i sina bedömningar. I artikeln diskuteras även hur närståendebedömningen bör regleras de lege ferenda. Artikeln är resultatet av en studie av 150 underrättsavgöranden.

I. BAKGRUND TILL ANHÖRIGERSÄTTNING

Efter Estoniakatastrofen 1994 tog en diskussion fart i samhällsdebatten kring anhörigas rätt till skadestånd då en närstående har dödats genom en skadeståndsgrundande handling.⁴ Under 1990-talet skedde en rättsutveckling beträffande denna ersättningsrätt som dessförinnan hade varit ytterst restriktiv.⁵ I plenimålen NJA 1993 s. 41 I och II slog Högsta domstolen fast att närstående till en person som dödats uppsåtligen ska ha rätt till skadestånd för psykiska besvär som de åsamkats till följd av dödsfallet. Denna praxis utvecklades sedan till att även omfatta grov oaktsamhet som ligger mycket nära ett uppsåtligt

¹ Juristexamen vid Stockholms universitet 2018. Artikeln bygger på författarens examensarbete med titeln *Anhörigersättning – vem är särskilt nära?* skrivet under hösten 2017. Ett särskilt tack riktas till Mia Carlsson för värdefull handledning under examensarbetets gång.

² Prop. 2000/01:68 Ersättning för ideell skada s. 37.

³ SOU 1995:33 Ersättning för ideell skada vid personskada s. 392.

⁴ SOU 1995:33 s. 389. Se även Strömbäck, Erland, *Skadestånd till närstående – ny HD-praxis*, JT 2006/07 s. 186–197.

⁵ Andersson, Häkan, *Gränsproblem i skadeståndsrätten*, uppl. 1, 2013, s. 404 och Bengtsson, Bertil och Strömbäck, Erland, *Skadeståndslagen: En kommentar m.m.*, uppl. 5, 2014, s. 276 ff.

dödande.⁶ År 2002 lagfästes principen i 5 kap. 2 § 1 st. 3 p. SkL. I och med lagstadgandet utvidgades ersättningsrätten till att även omfatta ansvarsgrunderna oaktsamhet samt strikt ansvar, det vill säga all form av skadeståndsskyldighet.⁷ Av 5 kap. 2 § 1 st. 3 p. SkL framgår att "[...] någon som stod den avlidne särskilt nära" har rätt till skadestånd för personskada som denne åsamkats till följd av dödsfallet. Det finns alltså ett närståenderekvisit och ett skaderekvisit som båda måste vara uppfyllda för att ersättning ska kunna utgå.

Skadestånd för personskada i form av psykiska besvär enligt 5 kap. 2 § 1 st. 3 p. SkL utgår vanligtvis med ett schablonbelopp som baseras på Trafikskadenämndens hjälptabeller för sveda och värk för ett års akut sjukdomstid.⁸ För att psykiska besvär ska anses vara en personskada krävs enligt SOU 1995:33 att de utgör en medicinskt påvisbar effekt.⁹ Genom NJA 2000 s. 521 införde Högsta domstolen emellertid en bevislätnadsregel som innebär att kåranden i vissa fall inte behöver styrka sina besvär med medicinsk utredning för att anhörigersättning ska kunna utgå (mer om detta i avsnitt 2.2). För att få ersättning utöver schablonbeloppet krävs dock att kåranden presenterar särskild utredning som påvisar mer omfattande psykiska besvär.¹⁰ Schablonbeloppet varierar beroende på den skadeståndsgrundande handlingens beskaffenhet.¹¹ Anhörigersättningens storlek har sedan dess införande varit föremål för ständig utveckling i rättspraxis. Det senaste rättsfallet i denna utveckling är Högsta domstolens dom 2017-12-29 i mål T 3000-17, där schablonbeloppet vid uppsätligt dödande höjdes från 50 000 kronor till 60 000 kronor.

2. GÄLLANDE RÄTT

2.1 LAGSTIFTARENS AVSIKT MED BEGREPPET "SÄRSKILT NÄRA"

I propositionen framhålls att ambitionen med kodifieringen av Högsta domstolens princip om anhörigersättning är att den "[...] så tydligt som möjligt anger vilka fall som är ersättningsgilla; ingen är betjänt av en lagregel som huvudsakligen hänvisar till rena rimlighetsavgöranden och därmed leder till ett oklart rättsläge".¹² Resultatet blev att det i 5 kap. 2 § 1 st. 3 p. SkL nu föreskrivs att "[...] någon som stod den avlidne särskilt nära" ska tillerkännas ersättning för personskada som denne åsamkats till följd av dödsfallet. Den av

6 NJA 1996 s. 377.

7 Prop. 2000/01:68 s. 34 och Bengtsson, Bertil och Strömbäck, Erland, *Skadeståndslagen: En kommentar m.m.*, s. 280–281.

8 Hellner, Jan och Radetzki, Marcus, *Skadeståndsrätt*, uppl. 9, 2014, s. 98.

9 SOU 1995:33 s. 61 och Andersson, Håkan, *Skyddsändamål och adekvans*, uppl. 1, 1993, s. 551.

10 Prop. 2000/01:68 s. 37.

11 NJA 2004 s. 26 och NJA 2006 s. 738.

12 Prop. 2000/01:68 s. 33.

Högsta domstolen fastslagna principen avsåg *närstående* till den avlidne. Det går inte att utläsa av propositionen varför denna ändring har gjorts men betänkandet är desto mer utförligt. Det lagförslag som kommittén om ideell skada presenterade i SOU:n antogs i sin helhet av lagstiftaren. Följande uttalande tyder på att någon skillnad i sak inte är avsedd med den nya formuleringen av personkretsen:

”Vi ansluter oss alltså till den bedömning som har gjorts i rättstillämpningen i fråga om vilka som bör kunna få skadestånd för psykiska besvär till följd av att någon har dödats genom en skadeständsgrundande handling (se avsnitt 3.5.1.6).”¹³

Hänvisningen i citatet ovan görs till det avsnitt i betänkandet som berör det rådande rättsläget vid tiden för utredningen, alltså den praxis som Högsta domstolen etablerade i NJA 1993 s. 43 I och II. Den enda motiveringen till bestämmelsens utformning som går att utläsa av betänkandet hänför sig, såsom framgått, till vilken lagstiftningsteknik som bäst lämpar sig för bestämmelsen. Av propositionen till bestämmelsen framgår att regeringen instämde med kommittén: en uppräknings- och ersättningsberättigade personkategorier ansågs vara otillfredsställande. Regeringen menade att en sådan metod skulle leda till onyanserade bedömningar, eftersom det då inte skulle finnas utrymme för domstolarna att ta hänsyn till särskilda omständigheter i varje enskilt fall.¹⁴ Av betänkandet framgår att lagstiftarens tanke med bestämmelsens utformning är att rättstillämpningen närmare ska få precisera vilka som ingår i den ersättningsberättigade kretsen.¹⁵ Samtidigt görs en uppräknings- och ersättningsberättigade personkategorier som regeln i första hand tar sikte på: make, registrerad partner, sambo, barn och föräldrar.¹⁶ Propositionen ger ingen vidare vägledning än så förutom att rätten till ersättning i princip endast bör tillkomma ”[...] den som genom släktskap, samboende eller liknande stod den avlidne särskilt nära”.¹⁷

2.2 HÖGSTA DOMSTOLENS PRAXIS

Det finns, som sagt, relativt få vägledande avgöranden avseende bedömningen av vad som krävs för att ha rätt till anhörigersättning. Det finns emellertid två domar där Högsta domstolen har beviljat ersättning till personer som inte tillhör någon av de personkategorier som nämns i propositionens huvudregel.

¹³ SOU 1995:33 s. 392.

¹⁴ SOU 1995:33 s. 391 och prop. 2000/01:68 s. 21 och 37.

¹⁵ SOU 1995:33 s. 392.

¹⁶ Prop. 2000/01:68 s. 37.

¹⁷ Prop. 2000/01:68 s. 33.

Syftet med detta avsnitt är att presentera denna vägledande rättspraxis, och de slutsatser som kan dras kring hur Högsta domstolen värderar olika omständigheter i sin närståendebedömning.

Genom NJA 2000 s. 521 fastslog Högsta domstolen att det i vissa fall inte bör krävas att käranden styrker sina besvär med medicinsk utredning för att skadestånd för psykiska besvär enligt 5 kap. 2 § 1 st. 3 p. SkL ska kunna utgå. Rättsfallsanalysen i avsnitt 3 kommer visa att bevislätnadsregeln tillämpas frekvent av underrätterna. Där framgår att skadestånd i 70 av 150 rättsfall har utgått utan någon prövning av skaderekvisitet. Kravet på bevisning kan således påverka vem som begär ersättning samt vem som är ersättningsberättigad. Av detta skäl har bevislätnadsregeln relevans för vilka som ingår i den ersättningsberättigade personkretsen i 5 kap. 2 § 1 st. 3 p. SkL. Bevislätnadsregeln lyder som följer:

”I sådana fall där det inte är aktuellt att ersätta andra skadeföljder än sveda och värk och smärre belopp avseende kostnader eller inkomstförlust bör man utan närmare utredning kunna presumera att dessa besvär är att hänföra till personskada.”¹⁸

Regeln gäller endast i fall där uppsåtligt dödande eller därmed jämförlig handling förekommit, vilket innebär att bevislätnadsregeln inte kan tillämpas om den skadestandsgrundande handlingen bedöms vara vållande till annans död.¹⁹ Om käranden söker skadestånd för sveda och värk till ett belopp som överstiger schablonbeloppet, och dennes ersättningsanspråk även inbegriper ett krav på mer än ett ”smärre belopp” avseende kostnader, måste denne styrka sina besvär med medicinsk utredning för att skadestånd ska kunna utgå.²⁰

Nedan följer ett citat angående ytterligare en begränsning som Högsta domstolen uppställer vad gäller vilka skadelidande som omfattas av bevislätnadsregeln:

”En sådan bevislätnad är motiverad bara när den skadelidande är så nära anhörig till den avlidne att det är naturligt att utgå från att dödsfallet leder till psykiska besvär. Detta är fallet i första hand när en medlem i en etablerad hushållsgemenskap rycks bort genom dödsfallet. I hittillsvarande rättspraxis har också kretsen av nära

¹⁸ NJA 2000 s. 521, s. 531.

¹⁹ NJA 2000 s. 521, s. 531.

²⁰ Se Svea hovrätts dom 2009-02-16 i mål B 8390-08 (”Barnamorden i Arboga”) där modern till de avlidna barnen tillerkändes 80 000 kronor i skadestånd för psykiska besvär då utredningen hade styrkt att hon drabbats av mer allvarliga skador än vad schablonen utgår från.

anhöriga som har tillerkänts skadestånd för psykiska besvär begränsats främst till make, sambo, förälder, barn och sammanboende syskon.”²¹

I samma rättsfall fann Högsta domstolen att samtliga av den avlidnes vuxna, särboende syskon hade stått honom särskilt nära, då det enligt domstolen förelåg speciella omständigheter. Syskonen hade setts varje dag i samband med deras arbete i en gemensamt driven taxirörelse, de hade även umgåtts med varandra på fritiden utöver i samband med sedvanliga familjhögtider. Ett av den avlidnes syskon beskrev sig som en ”extramamma” åt den avlidne. Vissa syskon hade dock aldrig delat hushåll med den avlidne men ansågs trots detta ha stått den avlidne särskilt nära. Rättsfallsanalysen i avsnitt 3 kommer visa att detta rättsfall har använts frekvent av underrätterna även beträffande närståendebedömningen, särskilt när den ersättningsökande utgör ett vuxet, särboende syskon. Underrätternas vanligaste motivering till att skadestånd inte ska utgå till ett vuxet, särboende syskon är att förhållandena i det aktuella fallet inte är tillräckligt speciella. Innebörden av formuleringen är inte helt tydlig, men troligtvis avses att den ersättningsökande inte har haft tillräcklig frekvent kontakt med den avlidne. I NJA 2000 s. 521 betraktade sig förvisso ett av syskonen som en extramamma åt den avlidne, men detta torde ha haft underordnad betydelse vid bedömningen av huruvida närståenderekvisitet var uppfyllt. Detta eftersom det endast var fråga om en person och då ersättning utgick till samtliga sex syskon.

Särboende syskon måste likt alla andra personkategorier bevisa att de stått varandra särskilt nära *och* att de utsatts för psykiskt lidande. Citatet ovan tyder på att syskonen i förevarande fall var ”så nära anhöriga” att presumptionen gällde och att medicinskt underlag därför inte bedömdes behövas. Jag förstår det dock som att syskon fortfarande måste styrka sina psykiska besvär, men att det för detta räcker med deras egna utsagor vid huvudförhandlingen. Vad ”så nära anhörig” innebär definierar inte Högsta domstolen. De nästföljande meningarna i citatet indikerar dock att denna formulering inte är ett nyetablerat rekvisit, utan snarare ett annat sätt att beskriva ”någon som stod den avlidne särskilt nära”.

NJA 2005 s. 237 är det andra rättsfallet där Högsta domstolen beviljat anhörigersättning till en person som inte tillhörde någon av personkategorierna från propositionen. I målet sökte den avlidnes flickvän anhörigersättning. Paret var inte sambor. Ett par månader innan hennes pojkvän avled blev

21 NJA 2000 s. 521, s. 531. Kursivering tillagd.

flickvännen gravid med hans barn. Vid dödsfallet hade paret ännu inte beslutat sig för att behålla barnet. Kvinnan bestämde sig sedan för att behålla barnet och vid tiden för rättegången hade barnet fötts. Högsta domstolen motiverade bifallet av flickvännens skadeståndstalan på följande vis:

”De sålunda beskrivna förhållandena innebär inte att E.H. [den avlidnes flickvän] och M.M.Z. [den avlidne] var medlemmar i samma etablerade hushållsgemenskap. Situationen är alltså inte den som bestämmelsen i 5 kap. 2 § första stycket 3 skadeståndslagen i första hand tar sikte på (se prop. 2000/01:68 s. 72). Att de hade inlett ett fast förhållande och att E.H. nu har ett barn med M.M.Z. medför ändå att hon får anses ha stått honom särskilt nära i bestämmelsens mening. Även till E.H. bör skadestånd utgå med yrkat belopp.”²²

I förevarande fall utgick alltså skadestånd för psykiska besvär till någon som tillhörde en annan personkategori än de som omnämns i propositionen – en flickvän till den avlidne. Citatet ovan kan ge intryck av att det faktum att kvinnan sedermera beslutade sig för att behålla barnet hade en inverkan på Högsta domstolens bedömning av hur nära hon stod sin pojkvän vid dennes dödsfall. Frågan är om Högsta domstolen skulle ha kommit fram till samma domslut om kvinnan hade valt att inte behålla barnet. Min slutsats är att kärleksrelationen inte ensamt gav rätt till anhörigersättning i det här målet, utan att de andra omständigheterna blev avgörande för Högsta domstolens bedömning.

Som inledningsvis nämndes finns det ett flertal prejudicerande avgöranden från Högsta domstolen som berör anhörigersättningens storlek. De vägledande avgörandena avseende den ersättningsberättigade kretsen är däremot få. NJA 2000 s. 521 och NJA 2005 s. 237 utgör de enda två prejudicerande rättsfallen där skadestånd har utgått till andra personkategorier än de som omfattas av huvudregeln i propositionen. Även om Högsta domstolen har pekat på ett par omständigheter som kan beaktas vid bedömningen av närståendekravet är Högsta domstolens praxis långt ifrån heltäckande. Nedan undersöker jag därför hur underrätterna tolkar det rådande rättsläget.

22 NJA 2005 s. 237, s. 250.

3. ANALYS AV UNDERRÄTTERNAS AVGÖRANDE

3.1 METOD

I detta avsnitt presenteras resultatet av en studie av 150 underrättsavgöranden i syfte att se hur våra underrätter tolkar rekvisitet "[...] någon som stod den avlidne särskilt nära" i 5 kap. 2 § 1 st. 3 p. SkL. Sökningarna efter den underrättspraxis som presenteras i detta kapitel har gjorts i rättsdatabasen Infotorg Juridik. Dessa 150 underrättsavgöranden utgör samtliga domar mellan 1 januari 2010 och 4 oktober 2017 som matchar sökorden "mord", "dråp" och "vållande till annans död" där någon har yrkat anhörigersättning.²³

Bearbetningen av de rättsfall som analyseras nedan har kategoriserats utefter olika teman. Detta innebär att jag vid studien av rättsfallen har försökt finna likheter i underrätternas resonemang och identifiera faktorer som har använts av domstolarna vid bedömningen av huruvida någon stod den avlidne särskilt nära. Till exempel har graden av kontakt mellan käranden och den sedermera avlidne beaktats i ett stort antal av underrättsdomarna (se avsnitt 3.2), varför det utgör ett tema i artikeln och en underrubrik i rättsfallsanalysen. Vissa rättsfall faller inom flera teman medan andra saknar givet tema. Det är utifrån dessa olika teman som jag har dragit generella slutsatser baserat på materialet.

I studien av underrättspraxis har min utgångspunkt varit att analysera hovrättsavgöranden. Det förekommer dock ofta att hovrätten fastställer tingsrättens domskäl i skadestandsfrågan och därför inte motiverar sitt domslut i frågan. I dessa fall har tingsrättens domskäl analyserats. I de fall då hovrätten friar den tilltalade från brott föreligger inte någon skadestandsgrundande handling, varför hovrätten i dessa fall inte prövar frågan om anhörigersättning. För de fall tingsrättens domskäl är utförliga och av den karaktär att de kan fungera som diskussionsunderlag har jag bortsett från hovrättens friande dom och istället analyserat tingsrättens domskäl.

Syftet med denna framställning är som sagt att visa hur bestämmelsen om anhörigersättning tolkas i praktiken. Eftersom det råder en brist på vägledande avgöranden från Högsta domstolen uppnås detta syfte genom en undersökning av underrättspraxis. De flesta personer som söker ersättning enligt 5 kap. 2 § 1 st. 3 p. SkL får inte sitt skadestandsanspråk prövat av Högsta domstolen. Genom denna studie visar jag hur underrätterna tolkar och tillämpar lagstiftningen. Med detta sagt bör det poängteras att jag med denna

²³ Med undantag för ett rättsfall från 2006 (se avsnitt 3.3.4). Detta rättsfall har tagits med eftersom det är av stort intresse beträffande hur underrätterna har tolkat rekvisitet "särskilt nära".

framställning inte gör anspråk på att kriterierna som analyseras utgör gällande rätt, utan som tidigare nämnts har dessa tagits fram för att åskådliggöra hur rättsläget tolkas och tillämpas av underrätterna.

3.2 NORMALFALLET

Som nämndes i det föregående avsnittet ligger fokus i avsnitt 3 på vilka kriterier och faktorer som underrätterna beaktar vid sin bedömning av huruvida någon stod den avlidne särskilt nära. I de efterföljande avsnitten i detta kapitel avhandlas undantagsfallen, där personer utanför den uppräknade personkretsen beviljats ersättning eller där personer inom kretsen nekats det. Vad som är viktigt att understryka är att sådana rättsfall tillhör ovanligheten. Detta avsnitt syftar till att beskriva vad underrätterna gör i majoriteten av alla rättsfall, det vill säga i normalfallet.

Min ambition med att ägna ett avsnitt åt normalfallet är att ge en så heltäckande bild av rättstillämpningen som möjligt. Vilka kriterier landets underrätter använder sig av vid sina bedömningar av huruvida någon stod den avlidne särskilt nära behandlas mer ingående i de nästföljande avsnitten som avser undantagsfallen. I 142 av de 150 underrättsavgöranden som varit föremål för denna rättsfallsanalys tillhörde de ersättningssökande någon av de personkategorier som inryms under huvudregeln i propositionen eller var ett syskon. I 70 av dessa fall utgick ersättning utan att domstolarna motiverat varför den ersättningssökande stått den avlidne särskilt nära. Slutsatsen som kan dras av denna statistik är att det råder en stark presumtion för att ersättningssökande som tillhör någon av de personkategorier som nämns i förarbetena kommer bedömas stå den avlidne särskilt nära. Det faktum att domstolarna i hög utsträckning inte har motiverat varför käranden stod den avlidne särskilt nära gör det omöjligt för läsaren att veta huruvida domstolen faktiskt har gjort en prövning av kärandens relation med den avlidne eller inte i nämnda fall. Det kan därför möjligen ifrågasättas varför underrätterna har avstått från att diskutera huruvida ett rekvisit i lagbestämmelsen har varit uppfyllt.

I 80 av de 150 avgörandena har underrätterna gjort en bedömning av huruvida närståenderekvisitet är uppfyllt. Av dessa har underrätterna i 32 fall beaktat frekvensen av kontakt mellan käranden och den avlidne. Hög frekvens av kontakt talar för att den ersättningssökande stod den avlidne särskilt nära i lagens mening medan låg frekvens av kontakt talar emot det. Varför domstolarna beaktar frekvensen av kontakt framgår dock inte av deras domskäl. En möjlig teori är att domstolarna har hämtat inspiration från personkategorierna som ingår i huvudregeln i propositionen. Vad dessa har

gemensamt är att samtliga utgör medlemmar av samma etablerade hushållsgemenskap som den avlidne. Att den ersättningssökande var samboende med den avlidne vid dödsfallet innebär i de flesta fallen att frekvensen av kontakt var hög. Även NJA 2000 s. 521 torde ha spelat stor roll i att landets underrätter har beaktat frekvensen av kontakt då Högsta domstolen i detta avgörande tillerkände den avlidnes syskon skadestånd främst på grund av deras intensiva kontakt med den avlidne.

3.3 KRITERIER SOM PÅVERKAR DEN ERSÄTTNINGSBERÄTTIGADE KRETSEN

3.3.1 DÖDSFALLETS KARAKTÄR

Hovrätten för Västra Sveriges dom 2016-12-22 i mål B 3777-16 rör en uppmärksammas skjutning på en restaurang i Biskopsgården 2015. Två personer avled och åtta skadades allvarligt. En av de flera käre som yrkade anhörigersättning var flickvän till en av männen som dödades. Tingsrätten, vars dom hovrätten fastställde i denna del, anförde endast att:

”[H.B.] [den avlidnes flickvän] befann sig alldeles i närheten av sin pojkvän [H.C.] när denne sköts ihjäl. För det lidande som förlusten av en närstående innebär tilldöms hon ersättning för sveda och värk enligt 5 kap. 2 § 1 st. 3 p. skadeståndslagen.”²⁴

Vad som är ovanligt med detta fall är att en flickvän fick skadestånd enligt bestämmelsen, trots att hon och den sedermera avlidne inte var sambor. Som tidigare har nämnts utgör sambor en av de ersättningsberättigade personkategorier som lagregeln i första hand tar sikte på.²⁵ Att endast en kärleksrelation med den sedermera avlidne skulle vara tillräckligt för skadestånd vore däremot en alltför långtgående slutsats av detta rättsfall. Tingsrätten prövade inte hur nära flickvännen stod sin avlidne pojkvän. Domstolen motiverade istället sitt bifall av skadeståndsyrkandet med att hon hade bevittnat mordet på sin pojkvän och dessutom befunnit sig mycket nära honom då han sköts till döds samt att förlusten av honom hade orsakat henne lidande. Domstolen tycks således endast ha tagit ställning till huruvida skaderekvisitet var uppfyllt i målet, utan att närmare undersöka närståenderekvisitet. Detta är enligt min mening anmärkningsvärt eftersom det i detta mål inte kan anses självklart att flickvännen var närstående till den avlidne i lagens mening. Tingsrätten tycks i sin bedömning ha ansett att *allvarliga* psykiska besvär ska bidra till att närståenderekvisitet lättare uppfylls. Denna rättsstillämpning är enligt mig inte förenlig med lagtextens ordalydelse. Av lagtexten framgår nämligen

²⁴ Göteborgs tingsrätts dom 2016-08-08 i mål B 10647-14, s. 147.

²⁵ Prop. 2000/01:68 s. 36.

att såväl skaderekvisitet som närståenderekvisitet måste vara uppfyllt för att anhörigersättning ska kunna utgå. Det kan möjligen ifrågasättas varför domstolarna i detta fall avstod från att motivera huruvida närståenderekvisitet var uppfyllt.

Den bedömning som domstolen gjorde beträffande flickvännens skadeståndsanspråk var ett renodlat adekvansresonemang, då domstolens bedömning avsåg huruvida flickvännens personskada var en naturlig följd av mordet på hennes pojkvän. Resonemanget tyder närmast på att en mer generös bedömning görs i de fall där käranden har bevittnat själva dödsfallet. Även om domstolen inte uttryckligen beaktade att flickvännen själv befann sig i uppenbar livsfara vid skjutningen, fick den omständigheten troligtvis betydelse för bifallet.

I NJA 1971 s. 78, långt innan det att principen om anhörigersättning etablerades av Högsta domstolen i NJA 1993 s. 41 I och II, tillerkändes en närstående person skadestånd för psykiska besvär eftersom han *själv var utsatt för samma skada* som de primärt drabbade.²⁶ Skadelidande befann sig i en av två bilar som kolliderade med varandra och fick se båda sina föräldrar bli svårt skadade. I bilen fick han uppfattningen att föräldrarna var döda men de avled först senare samma dag till följd av skadorna. I anslutning till bilolyckan drabbades sonen av en depression. Högsta domstolen resonerade enligt följande:

”Vid nu angivna förhållanden får depressionen – oavsett i vilken grad föräldrarnas död medverkat till denna – anses stå i direkt och nära samband med olyckan, att E [den tilltalade] ej kan undgå skyldighet att ersätta [K.J.] [sonen till de avlidna] den skada denne i förevarande hänseende lidit.”²⁷

Sonen betraktades alltså som direkt skadelidande i förevarande fall, varför ersättning för personskada utgick på den grunden. I Hovrätten för Västra Sveriges dom 2016-12-22 i mål B 3777-16 tillerkändes visserligen flickvännen skadestånd för de psykiska besvärerna som hon åsamkats *till följd av sin förlust* av pojkvännen (se citatet ovan), men denna skillnad torde endast bero på att det vid tiden för 1971 års avgörande varken fanns prejudikat eller lag som etablerade en rätt till anhörigersättning.

26 NJA 1971 s.78 och Andersson, Håkan, *Trepartsrelationer i skadeståndsrätten*, uppl. 1, 2015, s.272.

27 NJA 1971 s. 78, s. 80.

3.3.2 RELATIONSTYP

Detta avsnitt behandlar på vilket sätt relationstypen mellan käranden och den avlidne kan få betydelse för huruvida skadestånd ska utgå. Vad som enligt lagtexten ska påverka huruvida skadestånd ska utgå är hur nära käranden stod den avlidne. Lagtexten tar alltså sikte på *hur* relationen var mellan käranden och den avlidne. Som tidigare nämnts finns dock en uppräkningslista i propositionen av vilka personkategorier som lagregeln i första hand ska ta sikte på. Lagförarbetena tar alltså, till skillnad från lagtexten, sikte på själva *relationstypen* mellan käranden och den avlidne.

Ett rättsfall som gestaltar diskrepansen mellan lagtexten och lagförarbetena är Hovrätten för Nedre Norrlands dom 2017-07-13 i mål B 654-17. Målet handlade om en man som blivit mördad av sin sambos före detta man. De som tillerkändes skadestånd för psykiska besvär enligt 5 kap. 2 § 1 st. 3 p. SkL var den avlidnes sambo, dennas åttaåriga dotter från ett tidigare förhållande samt den avlidnes två vuxna barn. Däremot nekade domstolen skadestånd till en familjehemsplacerad pojke som hade bott hos den sedermera avlidne och dennes sambo i drygt ett år innan mordet inträffade. Hovrätten fann att det stod klart att pojken hade drabbats av psykiska besvär till följd av dödsfallet, som han dessutom bevittnat. Frågan var om den familjehemsplacerade pojken skulle anses ingå i den ersättningsberättigade personkretsen. Den avlidnes sambo och pojken själv uppgav att han hade fått en nära relation till mannen under sin tid i deras hem. Hovrätten anförde följande:

”Med hänsyn till lagtextens utformning skulle [H.H.] [den familjehemsplacerade pojken] kunna ha rätt till ersättning. Lagmotiven till 2002 års ändringar (prop. 2000/01:68) tar dock i huvudsak sikte på personer med någon form av släktskap till den avlidne. Med hänsyn till att [H.H:s] relation till [Å.P.] [den avlidne] varat under relativt kort tid och till att han inte haft något släktsförhållande till denne anser hovrätten att [H.H.:s] relation till [Å.P.] inte är tillräcklig för att han ska anses ha rätt till ersättning för sveda och värk i form av psykiskt lidande.”²⁸

Som framgår av citatet tycks hovrätten ha lagt mycket stor vikt vid frågan om släktskap i sin närståendebedömning. Det är riktigt att den huvudregel som framgår av förarbetena främst tar sikte på personer som är släkt med den avlidne. Av propositionen framgår emellertid att andra faktorer än släktskap kan ligga till grund för bedömningen av huruvida käranden stått den avlidne särskilt nära. Av förarbetsuttalandena framgår att rätten till skadestånd

28 Hovrätten för Nedre Norrlands dom 2017-07-13 i mål B 654-17, s. 8.

enligt lagbestämmelsen bör "[...] tillkomma bara den som genom släktskap, samboende eller liknande står den avlidne särskilt nära."²⁹ Om någon av dessa faktorer föreligger talar det, enligt min förståelse av uttalandet, för att käranden ska anses ha stått den avlidne särskilt nära. Att släktskap föreligger mellan käranden och den avlidne är alltså inte en förutsättning för att skadestånd ska kunna utgå då dessa tre faktorer är oberoende av varandra. Det är oklart vad som menas med "liknande", men faktorn samboende är i det aktuella fallet i vart fall uppfyllt. Vad personkategorierna i propositionens uppräkningslista har gemensamt är att samtliga utgörs av medlemmar av samma etablerade hushållsgemenskap som den avlidne.³⁰ Detta talar för att lagstiftaren anser att samboende är ett tecken på att man stod den avlidne särskilt nära. Att just make, registrerad partner, sambo, barn och föräldrar i första hand omfattas av den ersättningsberättigade personkretsen är nog, enligt min mening, ett uttryck för att lagstiftaren anser att samboende är en omständighet som talar för att den ersättningsökande stod den avlidne särskilt nära, snarare än att just dessa specifika relationstyper är särskilt närstående. Mot bakgrund av detta anser jag att ett konstaterat samboende talar starkt för att närståenderekvisitet är uppfyllt när det är fråga om en ersättningsökande som tillhör en annan personkategori än de som nämns i huvudregeln i propositionen. Av detta skäl tycker jag att utgången i målet kan ifrågasättas. Min uppfattning är att den familjehemsplacerade pojken borde ha tillerkänts skadestånd eftersom närståenderekvisitet, mot bakgrund av min tolkning av förarbetena, var uppfyllt.

Vad hovrätten förmodligen åsyftade med det ovan angivna konstaterandet att den familjehemsplacerade pojken med hänsyn till lagtexten skulle kunna ha rätt till ersättning, är att det rent semantiskt går att tolka lagtexten på så vis. Hovrättens slutsats blev dock mot bakgrund av lagförarbetena att en sådan tolkning inte bör göras. Hovrätten angav två skäl till att neka pojken skadestånd: dels att han inte var släkt med den avlidne, dels att den avlidnes relation till pojken varat under för kort tid. Mot bakgrund av detta kan det ifrågasättas varför den avlidnes sambos åttaåriga dotter, som inte var släkt med den avlidne, fick skadestånd. Hon hade visserligen delat hushåll med den sedermera avlidne en längre tid än vad den familjehemsplacerade pojken hade gjort, men släktskap förelåg inte mellan henne och den avlidne. Det framgår inte av domen hur länge den åttaåriga dottern hade delat hushåll med den sedermera avlidne. Det är anmärkningsvärt att tiden i sig inte diskuterades. Av tingsrättens dom framgår endast att dotterns mor träffade den avlidne 2011, fem år innan mordet, och att de "så småningom" blev sambor.³¹

29 Prop. 2000/01:68 s. 33.

30 Prop. 2000/01:68 s. 72.

31 Hudiksvalls tingsrätts dom 2017-05-29 i mål B 2422-16, s. 6.

Som tidigare nämnts uppställs inget krav på släktskap i förarbetena för att ersättning enligt 5 kap. 2 § 1 st. 3 p. SkL ska kunna utgå. Enligt min mening tog hovrätten för stor hänsyn till frågan om släktskap i det här målet; detta fokus menar jag saknar stöd i gällande rätt. Ytterligare en fråga som uppkommer med anledning av hovrättens uttalande är hur många års relation som enligt hovrätten krävs för att skadestånd ska kunna utgå. Att det inte finns några fasta gränser för vad som är en ”tillräckligt lång relation” gör att det uppstår gränsdragningssvårigheter som i värsta fall kan leda till att skadestånd felaktigt inte utgår.

Det finns anledning att jämföra det nu behandlade rättsfallet med Hovrätten för Västra Sveriges dom 2017-06-02 i mål B 1319-17. I det senare fallet dömdes en man för grov misshandel och grovt vållande till annans död för att ha dödat sin son. Sonens mor och morföräldrar sökte ersättning för psykiska besvär enligt 5 kap. 2 § 1 st. 3 p. SkL. I målet gjorde hovrätten samma bedömning som tingsrätten. I sina domskäl anförde tingsrätten följande:

”I första hand omfattas make, registrerad partner, sambo, barn eller förälder. Det är dock den faktiska relationen och inte släktskapet som sådant som avgör om en person ingår i denna personkrets.”³²

Tingsrättens domskäl ger uttryck för att den inte betraktar släktskap som en förutsättning för att anhörigersättning ska kunna utgå. Detta rättsfall nyanserar den bild som ges i det ovan nämnda fallet med den familjehemsplacerade pojken, eftersom tingsrätten uttryckligen skriver att inte alltför stor vikt får läggas vid frågan om släktskap.

Vad som enligt tingsrätten, och i förlängningen även Hovrätten för Västra Sverige, ska vara avgörande är *hur* relationen mellan käranden och den avlidne var och inte *vilken typ* av relation käranden hade med den avlidne.³³ Detta är, enligt min mening, ett uttalande som står i linje med lagtextens ordalydelse. I förevarande fall fick morföräldrarna skadestånd för psykiska besvär, vilket är anmärkningsvärt då de inte tillhörde någon av de personkategorier som omfattas av huvudregeln i lagförarbetena. Underrätterna synes i övrigt vara restriktiva med att tillerkänna andra personkategorier skadestånd än de som omfattas av huvudregeln i lagförarbetena.³⁴

32 Vänersborgs tingsrätts dom 2016-12-22 i mål B 2698-16, s. 25.

33 Hovrätten för Västra Sveriges dom 2017-06-02 i mål B 1319-17.

34 Jämför med Svea hovrätts dom 2010-04-28 i mål B 753-10 där morföräldrarna till den avlidne nekades skadestånd.

Av de 150 rättsfall som studerats till denna artikel har det endast i *ett* fall varit en vän till den avlidne som sökt skadestånd. Lagbestämmelsen anger som nämnts att någon som stod den avlidne särskilt nära har rätt till ersättning för personskada som denne åsamkats till följd av dödsfallet, vilket kan ge intrycket att även vänner kan omfattas av bestämmelsen eftersom det avgörande för om skadestånd ska utgå är *hur nära* relationen var, och inte *vilken relationstyp* det var fråga om. I Göta hovrätts dom 2012-05-28 i mål B 710-12 sökte bland annat en vän till den avlidne skadestånd för psykiska besvär enligt lagbestämmelsen. Kvinnan uppgav i förhör att hon och den avlidne hade gemensamma intressen och att deras familjer umgicks tätt med varandra. Tingsrätten nekade kvinnan skadestånd.³⁵ Domstolen framhöll att andra personkategorier än de som nämns i propositionen kan omfattas av bestämmelsen, men konstaterade sedan utan motivering att kvinnan inte ingick i den ersättningsberättigade kretsen. Marcus Radetzki framhåller i en artikel att det inte är helt uteslutet att vänner skulle kunna tillerkännas skadestånd enligt lagbestämmelsen men att det för skadestånd i sådana fall skulle krävas att det föreligger "[...] mycket särpräglade omständigheter [...]", till exempel att den efterlevande vännen under lång tid hade sammanbott med den sedermera avlidne.³⁶ Det framgår dock inte av artikeln vad som menas med "lång tid".

Vad personkategorierna i propositionens uppräkningslista har gemensamt är att samtliga utgör medlemmar av samma etablerade hushållsgemenskap som den avlidne.³⁷ Jag anser att om en vän vid tiden för dödsfallet har sammanbott med den sedermera avlidne under en inte obetydlig tid, borde vännen mot bakgrund av förarbetsuttalandena kunna tillerkännas anhörigersättning.

3.3.3 GRADEN AV KONTAKT

I de fall där underrätterna uttryckligen gör en bedömning av närstående-rekvisitet, hänvisar domstolen i en stor del av fallen till frekvensen av kontakt mellan den ersättnings sökande och den avlidne. På grund av platsbrist kommer inte samtliga av dessa rättsfall att redovisas här. Istället har några få valts ut för att illustrera hur domstolarna resonerar kring denna faktor. I de flesta fall där käranden utgör den avlidnes barn, gör domstolen ingen prövning av hur den faktiska relationen var vid dödsfallet. *Utgångspunkten* är att barn

35 Den tilltalade friades i hovrätten varför skadestånd inte utgick i denna instans. Tingsrättens dom är dock ändå värd att behandla i rättsfallsanalysen då det är ytterst ovanligt att vänner söker skadestånd enligt lagbestämmelsen.

36 Radetzki, Marcus, *Vem är särskilt närstående enligt 5 kap 2 § första stycket tredje punkten SkL?*, NFT 3/2007 s. 238–246, s. 244.

37 Prop. 2000/01:68 s. 72.

till den avlidne, oavsett ålder, betraktas som ersättningsberättigad om det inte finns några omständigheter som talar däremot.

I Svea hovrätts dom 2017-05-31 i mål B 1493-17 sökte sex vuxna barn till den avlidna skadestånd för psykiska besvär enligt 5 kap. 2 § 1 st. 3 p. SkL. Tre av barnen beviljades anhörigersättning. Hovrätten motiverade sin dom avseende dessa på följande sätt:

”Av de fyra målsägandena som hördes i tingsrätten har kommit fram att tre av dem – [P.K.] [den avlidnas son], [J.L.] [den avlidnas dotter] och [E.L.] [den avlidnas dotter] – har haft viss, om än begränsad, kontakt med [M.D.] [den avlidna] på senare tid men att de haft mer kontinuerlig kontakt under uppväxten. Även om det inte i samtliga fall varit fråga om att de haft någon egentlig hushållsgemenskap med [M.D.] så är det, enligt hovrätten, ändå fråga om en sådan kontinuerlig kontakt till en förälder som gör att de måste anses ha stått [M.D.] särskilt nära.”³⁸

Hovrätten ansåg alltså att släktskap inte var tillräckligt för att skadestånd skulle utgå i det här fallet. Domstolen tycks även ha krävt kontinuerlig kontakt mellan den avlidna och den ersättnings sökande. Det är dock inte helt otänkbart att hovrätten i förevarande fall uppställde ett krav på kontinuerlig kontakt mellan förälder och barn eftersom barnen aldrig hade haft delad hushållsgemenskap med modern. När käranden utgör den avlidnes barn gör underrätterna vanligtvis ingen prövning av hur relationen mellan dessa var vid dödsfallet, under förutsättning att det rådde delad hushållsgemenskap vid dödsfallet. Barnet presumeras då ha stått den avlidne särskilt nära. Även när det är fråga om vuxna barn som inte delade hushållsgemenskap med den avlidne vid dödsfallet, tycks underrätterna ha som utgångspunkt att barnen uppfyller närstående rekvisitet. De prövar då endast frågan särskilt om det finns omständigheter som talar emot detta. Ett av den avlidnas barn som nekades skadestånd i fallet ovan hade inte träffat sin mor på drygt 40 år, sedan hon var nyfödd. Dottern uppgav i förhör att modern inte hade varit en del av hennes liv och att de inte hade haft någon kontakt. Hon nekades därför skadestånd av hovrätten. I detta rättsfall tog alltså hovrätten hänsyn till graden av kontakt vid sin närståendebedömning, trots att dottern tillhörde en av de personkategorier som träffas av huvudregeln. Enligt hovrättens bedömning kunde släktskapet inte ensamt grunda en rätt till ersättning.

38 Svea hovrätts dom 2017-05-31 i mål B 1493-17, s. 66.

I Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2017-03-29 i mål B 322-17 tillerkände domstolen den avlidnas tre vuxna barn skadestånd trots att de inte hade haft någon kontakt med sin mor under de sista åren innan dödsfallet. Modern mördades av sin man som dömdes till 16 års fängelse. Alla tre barn växte upp i samma hushållsgemenskap med modern och de uppgav i förhör att de hade haft en mycket god och nära relation till sin mor sedan de flyttade hemifrån, vilket även bekräftades av två vittnen i målet. Barnen uppgav även att deras förhållande till modern successivt hade försämrats efter att hon hade ingått i en relation med den man som sedan kom att döda henne, samt efter att hon hade flyttat till en annan ort med honom. Hovrätten anförde följande:

”Den relation som [P.E.] [den avlidna] haft till sina vuxna barn får emellertid anses ha varit av sedvanlig omfattning fram till för några år sedan. Att kontakten då upphörde har enligt barnen i huvudsak berott på [L.E.:s] [den tilltalade] negativa inverkan på [P.E.] samt att de inte lyckades förmå henne att ta sig ur sin destruktiva relation med [L.E.]. Barnen har dock genom kontakt med [M.G.] [den avlidnas vän] hållit sig informerade om [P.E.:s] situation.”³⁹

Citatet visar att domstolen tar hänsyn till *varför* barnen inte hade haft lika intensiv kontakt med sin mor under de sista åren innan dödsfallet som de hade haft tidigare. Hovrätten tycks anse att graden av kontakt är en faktor som ska beaktas vid närståendeprövningen, men att brist på frekvent kontakt inte nödvändigtvis bör omöjliggöra anhörigersättning.

Svea hovrätts dom 2013-10-16 i mål B 905-13 är ett annat avgörande där skadestånd utgick trots brist på frekvent kontakt mellan käranden och den avlidna. Målet avsåg ett mord med hedersmotiv där en man hade dödat sin hustru. Kvinnan hade gifts bort med mannen mot sin vilja. Den avlidnas mor och vuxna systrar sökte skadestånd för psykiska besvär enligt 5 kap. 2 § 1 st. 3 p. SkL. Hovrätten, som gjorde samma bedömning som tingsrätten i skadestandsfrågan, utgav ersättning till modern och systrarna enligt schablon. Tingsrätten konstaterade att modern och systrarna under senare år inte hade haft samma hushållsgemenskap som den sedermera avlidna kvinnan, men att de trots detta hade levt mycket nära varandra och hade träffats förhållandevis ofta. Tingsrätten anförde följande:

”Förhållandet att de inte kunnat ha samma nära kontakt med [M.A.] [den avlidna] efter dennas giftermål har av allt att döma inte berott

39 Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2017-03-29 i mål B 322-17, s. 9.

på att de inte velat ha sådan kontakt utan på [S.N.Z.] [den tilltalade] önskan att [M.A.] inte skulle träffa dem så ofta.”⁴⁰

Denna dom är ytterligare ett exempel på ett fall där domstolen beaktar skälet till att kontakten mellan käranden och den avlidna innan dödsfallet inte hade varit intensiv. Vad som är gemensamt för de båda fallen är att kontakten mellan käranden och den avlidna *tidigare* hade varit intensiv. Att kontakten innan dödsfallet inte var frekvent har i båda fallen inte berott på den avlidnas bristande vilja till kontakt, utan på andra omständigheter som den avlidna inte kunnat råda över.

Ett annat rättsfall där intensiv kontakt fått betydelse för domstolens bedömning av om någon ska anses ha stått den avlidne särskilt nära är Göta hovrätts dom 2015-03-18 i mål B 93-15. En kvinna dömdes till livstids fängelse för mord. I målet sökte bland annat den avlidnas vuxne bror skadestånd för psykiska besvär. Hovrätten gjorde samma bedömning som tingsrätten i skadestandsfrågan. För att skadestånd ska utgå till vuxna syskon som vid dödsfallet inte sammanbott med varandra krävs som tidigare nämnts att speciella förhållanden föreligger.⁴¹ Syskonen i förevarande fall arbetade, liksom syskonen i NJA 2000 s. 521, på samma arbetsplats och träffades därför dagligen. De hade nära kontakt och hördes dagligen efter arbetstid. Syskonen hade även ett gemensamt bilintresse. Ett par månader innan dödsfallet hade den avlidna införskaffat en bil som hon tillsammans med sin bror avsåg att renovera och färdigställa. Både tingsrätten och hovrätten fann mot bakgrund av detta att det förelåg speciella omständigheter mellan systemen och brodern, varför brodern tillerkändes anhörigersättning.

De rättsfall som varit föremål för denna rättsfallsanalys visar att underrätterna är restriktiva med att tillerkänna vuxna syskon som inte sammanbor med varandra skadestånd. Det enda vägledande rättsfallet på området är NJA 2000 s. 521 där förhållandena var mycket speciella och närmast identiska med de i Göta hovrätts dom 2015-03-18 i mål B 93-15. Trots att syskonen innan dödsfallet inte hann ägna mycket tid tillsammans åt bilprojektet, då systemen avled två månader efter att bilen hade införskaffats, torde bilprojektet ha varit en stark bidragande faktor till att skadestånd utgick till brodern då detta kan ses som ett tecken på att de stod varandra nära.

Det finns dock ett rättsfall där ett vuxet icke sammanboende syskon tillerkändes skadestånd utan att syskonen hade arbetat på samma arbetsplats

40 Södertörns tingsrätts dom 2013-01-03 i mål B 11113-12, s. 48.

41 NJA 2000 s. 521.

eller umgåtts anmärkningsvärt mycket på fritiden, nämligen Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2012-07-27 i mål B 1680-12. I målet dömdes en kvinna till 16 års fängelse för mord på en annan kvinna. Den avlidna kvinnan, som hade rötter i Vietnam, flyttade till Sverige år 1988. Den avlidna kvinnans föräldrar bodde vid tidpunkten för domen kvar i Vietnam tillsammans med tre av kvinnans syskon. Efter att kvinnan flyttade till Sverige tog hennes storasyster hand om henne. Hon bodde i sin storasysters lägenhet under de fyra första åren i Sverige. Storasystern uppgav i förhör att hon blev som en extramamma för sin yngre syster. Hon uppgav även att den avlidna systern och de andra syskonen som var bosatta i Sverige brukade samlas vid varje veckoslut och ringa hem till föräldrarna i Vietnam. Tingsrätten ansåg mot bakgrund av detta att storasystern hade haft en synnerligen nära relation till sin lillasyster, och utdömde därför skadestånd till systern för personskada enligt 5 kap. 2 § 1 st. 3 p. SkL. Detta rättsfall skiljer sig markant från rättsfallet med bilprojektet⁴² och NJA 2000 s. 521. Syskonen arbetade nämligen varken på samma arbetsplats eller umgicks ovanligt ofta med varandra på fritiden. Vad som har föranlett utgången i målet är svårt att veta, en teori skulle kunna vara att domstolen frångått praxis och gjort en mer generös bedömning då mordet var av synnerligen brutal karaktär (se avsnitt 3.3.1).

Ett rättsfall som visar på att släktskap kan bidra till ett bifall av skadeståndstalan är Södertörns tingsrätts dom 2016-09-09 i mål B 5794-16. En son tillerkändes skadestånd för psykiska besvär trots att han inte hade haft kontakt med sin far under de sista sex åren innan dödsfallet. Tingsrätten anförde att pojken som utgångspunkt skulle ses som så pass närstående att han borde anses ingå i den ersättningsberättigade personkretsen. Sonen hade dock ingen kontakt med sin far under de sista sex åren innan dödsfallet eftersom sonen hade bott hos sin mor, vilket enligt tingsrätten talade emot att han skulle ses som så pass närstående att han borde vara berättigad till ersättning. Innan faderns bortgång flyttade sonen tillbaka till Stockholm där fadern hade bott sedan många år tillbaka. Sonen hade, enligt egen utsago, för avsikt att återuppta kontakten med sin far. Tingsrätten anförde följande:

”Oavsett hur det varit med detta anser tingsrätten att den omständigheten att [C.K.] [den avlidnes son] under några år inte haft kontakt med sin far ändå inte gör att han inte ska anses närstående. Detta eftersom [C.K.] innan det att kontakten bröts har haft kontakt med sin far och därmed under åren byggt upp ett normalt förhållande som en son har till sin far.”⁴³

42 Göta hovrätts dom 2015-03-18 i mål B 93-15.

43 Södertörns tingsrätts dom 2016-09-09 i mål B 5794-16, s. 48.

Mot bakgrund av detta biföll tingsrätten sonens skadeståndstalan. Att sonen inte hade haft kontakt med sin far på sex år blev alltså inte avgörande för huruvida han skulle ses som särskilt nära i skadeståndslagens mening. Frågan är om tingsrätten skulle ha resonerat på samma sätt om sonen istället hade varit den avlidnes vuxna syskon. Citatet ger uttryck för att när en relation mellan förälder och barn tidigare hade funnits är frekvensen av kontakt inte lika viktig som den hade varit om en tidigare relation inte hade funnits. Detta mål och det tidigare nämnda Svea hovrätts dom 2017-05-31 i mål B 1493-17 rörde liknande situationer, men trots detta blev utgången i målen olika. Kvinnan som inte hade träffat sin mor sedan sin födsel och som vid tiden för rättegången var 40 år beviljades inte skadestånd, medan sonen som inte hade träffat sin far de sista sex åren innan dödsfallet gjorde det. Enligt min teori är orsaken till de olika utgångarna att dottern till den avlidna kvinnan aldrig hade haft en relation med sin mor, till skillnad från sonen som faktiskt hade haft en relation till sin avlidne far. Det enda som knyter kvinnan till den avlidna modern är deras släktskap och enligt Svea hovrätt räcker det inte ensamt för att skadestånd ska utgå enligt 5 kap. 2 § 1 st. 3 p. SkL.

3.3.4 DJUPGÅENDE TILLIT OCH FÖRTROENDE

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2007-02-01 i mål B 3022-06 är ett rättsfall där ett nytt kriterium identifierats. I målet dödades en kvinna av sin sambo i deras hem. Han dömdes för mord till livstids fängelse. Frågan i målet var om den avlidna kvinnans bröder skulle tillerkännas skadestånd för personskada i form av psykiska besvär.

Av förhören framgick att mannen under mycket lång tid hade varit våldsam och hotfull mot kvinnan. Redan 1996 hade kvinnan, i samband med att ett bråk som uppstått mellan henne och sambon, fått hjälp av sin bror med att byta lås till sin bostad. Hovrätten gjorde samma bedömning i skadeståndsfrågan som tingsrätten. Tingsrätten konstaterade att syskonen inte hade haft någon hushållsgemenskap i vuxen ålder och att de inte hade umgåtts eller haft kontakt vare sig dagligen eller veckovis. Kvinnan hade dock vid flera tillfällen, på grund av rädsla för sin sambo, övernattat hos sin bror. Natten innan hon berövades livet hade hon övernattat i sin brors lägenhet tillsammans med sin dotter. Tingsrätten anförde följande:

”Det avgörande för skadeståndsskyldigheten bör inte vara frekvensen av kontakter och möten mellan syskonen, utan om syskonrelationen

ändå kan sägas vara präglad av en så djupgående tillit och förtroende att ersättning bör utgå.⁴⁴

I hovrätten var ordföranden och en nämndeman skiljaktiga i frågan om skadestånd. De skiljaktiga ledamöterna räknade upp vilka personkategorier som enligt förarbetena i första hand omfattas av bestämmelsen, och konstaterade sedan att presumptionsregeln endast kan utsträckas till att omfatta andra personkategorier än de som nyss nämnts om det föreligger speciella omständigheter. Här görs sedan en jämförelsehänvisning till NJA 2000 s. 521. De skiljaktiga ledamöterna anförde följande:

”Av [M.S.:s] [den avlidnas bror] egna uppgifter framgår emellertid att [H.S.] [den avlidna] inte särskilt anförtrott sig till honom rörande förhållandena i äktenskapet och att det som i detta hänseende framkommit i målet genom vittnesmål från andra personer varit allt väsentligt okänt för [M.S.]. Syskonens kontakt i övrigt synes vidare inte ha varit mer omfattande än mellan syskon i allmänhet.”⁴⁵

Att på ett objektivt sätt bedöma huruvida två personer stått varandra ”särskilt nära” är sällan en enkel uppgift, särskilt när den ena personen inte är vid liv. Relationer bygger på känslor och interaktion mellan människor, vilket naturligen gör varje relation unik. I ett stort antal av de fall som ligger till grund för denna rättsfallsanalys har domstolarna vid sin bedömning särskilt beaktat frekvensen av kontakt mellan de två ifrågakvarande personerna. Det avgörande för skadeståndsskyldigheten i det här fallet blev inte frekvensen av kontakt mellan syskonen, utan huruvida syskonrelationen var präglad av djupgående tillit och förtroende. Syskonen hade inte haft frekvent kontakt. Det kunde gå dagar och till och med veckor innan de hördes eller sågs. Broderns lägenhet blev dock en fristad för kvinnan. Dit kunde hon söka sig när situationen i hemmet med sambon blev alltför ohållbar.

Enligt de skiljaktiga ledamöternas bedömning hade kvinnan inte särskilt anförtrott sig till sin broder – i förhör med andra personer framkom att dessa hade känt till vissa förhållanden i systemns relation med sin sambo som var okända för brodern. Mot bakgrund av detta ansåg de skiljaktiga ledamöterna att det inte rådde speciella förhållanden som gjorde att han som vuxet, icke sammanboende syskon skulle ingå i den ersättningsberättigade kretsen. Majoriteten i hovrätten och tingsrätten fann dock att brodern skulle anses ingå i den ersättningsberättigade personkretsen eftersom hans relation med

44 Helsingborgs tingsrätts dom 2006-12-18 i mål B 3459-06.

45 Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2007-02-01 i mål B 3022-06, s. 5–6.

sin syster präglats av ”[...] djupgående tillit och förtroende [...]”.⁴⁶ Vad som var avgörande i målet var varken frekvensen av kontakt eller hur många detaljer brodern känt till om sin systers relation med hennes sambo, utan att han hade utgjort en trygghet för henne under en mycket svår, och dessutom lång, tid i hennes liv. Som tidigare poängterats är domstolarna överlag restriktiva med att tillerkänna vuxna, icke sammanboende syskon anhängersättning. Det enda prejudicerande avgörandet som finns på området är NJA 2000 s. 521 och som tidigare nämnts var omständigheterna i rättsfallet mycket speciella. I rättsfallet var syskonens intensiva kontakt med den avlidne brodern genom deras arbete i familjens taxirörelse huvudskälet till att ersättning utgavs.

Hovrätten över Skåne och Blekinge har genom sitt avgörande valt en ny väg för hur närståendebedömningen i 5 kap. 2 § 1 st. 3 p. SkL ska göras. I detta fall tog domstolen hänsyn till andra omständigheter än de som blev avgörande i NJA 2000 s. 521. Högsta domstolens bedömning tog främst sikte på graden av kontakt, vilket även har varit fallet i merparten av de undersökta underrettsavgörandena. Med det sagt innebär det inte att jag tycker att utgången i hovrättsmålet är orimlig, utan snarare tvärtom. Alla relationer är olika och låg frekvens av kontakt behöver inte nödvändigtvis innebära att käranden inte stod den avlidne särskilt nära. Djupgående tillit och förtroende kan därför, enligt min mening, vara ett kriterium som domstolarna ska beakta vid närståendebedömningen. En konsekvens av att förarbetena är knapphändiga och de prejudicerande avgörandena få, är att rättstillämpningen inte blir enhetlig. Detta är något jag anser att det här målet tydligt illustrerar. Konsekvensen av det osäkra rättsläget blir alltså att underrätterna utvecklar egna kriterier för vad som utgör en särskilt nära relation, utan stöd i lagtexten eller förarbetena.

3.3.5 KONFLIKTFYLLD RELATION

I Helsingborgs tingsrätts dom 2006-12-18 i mål B3459-06 hade en man hittats död i Dalarö kanal. Tingsrätten dömde en man för mord till 14 års fängelse.⁴⁷ Hovrätten ändrade brottsrubriceringen till grov misshandel då det inte gick att bevisa att de sparkar och slag som den tilltalade utdelat *ensamt* hade orsakat mannens död. Mot bakgrund av detta ogillade hovrätten kärandens skadeståndstalan. I tingsrätten, där den tilltalade dömdes för mord, tillerkändes den avlidnes sambo och två söner anhängersättning. Tingsrättens domskäl blir, trots utgången i hovrätten, föremål för denna analys då de är av intresse för artikelns syfte.

⁴⁶ Helsingborgs tingsrätts dom 2006-12-18 i mål B 3459-06, s. 14–15.

⁴⁷ Svea hovrätts dom 2017-01-18 i mål B 8286-16.

Vad som är intressant i förevarande rättsfall är tingsrättens domskäl avseende sambons skadeståndsanspråk för psykiska besvär. Den tilltalade bestred sambons skadeståndsanspråk och menade att hon inte var så pass närstående till den avlidne som krävs för att hon ska tillerkännas skadestånd. Mannen motiverade sitt bestridande med att sambon strax innan dödsfallet hade lämnat relationen med den avlidne. Tingsrätten anförde följande:

”Även i denna del är det tingsrättens uppfattning att utgångspunkten måste vara att [H.F.] [den avlidnes sambo] har rätt till skadestånd eftersom hon haft ett förhållande med [T.K.] [den avlidne] och att de båda varit sammanboende. Den omständigheten att förhållandet varit stormigt och att [H.F.] några dagar innan [T.K.:s] död hade lämnat förhållandet, tillfälligt eller permanent, gör inte att hon vid tidpunkten för dödsfallet inte ska ses som närstående till [T.K.]”⁴⁸

Citatet visar att samboende i förevarande fall väger tyngre än det faktum att relationen varit konfliktfylld. Ett tänkbart skäl till tingsrättens resonemang är att tidsperioden då relationen varit konfliktfylld var relativt kort. Tingsrättens uttalande i citatet ovan angående sambon är intressant ur ytterligare en aspekt – nämligen vilken tidsaspekt som ska vara avgörande för närståendebedömningen. Av lagtextens utformning framgår inte när den ersättningssökande ska ha stått den avlidne särskilt nära. I det aktuella fallet hade sambon, kort innan dödsfallet, lämnat den sedermera avlidne. Ett förhållande som är avslutat kan dock enligt tingsrätten ändå ses som en särskilt nära relation. Citatet ovan tyder närmast på att bedömningen av hur nära någon stod den avlidne *vid* själva dödsfallet är extensiv. Det bör dock poängteras att det av domen inte framgår hur länge förhållandet var stormigt. Av utredningen har det heller inte varit möjligt för domstolen att fastslå att kvinnan hade lämnat sin sambo permanent.

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2013-05-07 i mål B 334-13 är ytterligare ett mål där en domstol ställdes inför frågan om en konfliktfylld relation till den avlidne ska påverka bedömningen av huruvida käranden stod den avlidne särskilt nära eller ej. Målet avsåg ett mord, med hedersrelaterat motiv, där en 17-årig pojke hade dödat sin storasyster. En av flera frågor i målet var huruvida den avlidnas moder skulle tillerkännas anhörigersättning. Hovrätten gjorde samma bedömning som tingsrätten i skadeståndsfrågan. Modern och den avlidna dottern hade tidigare ingått i samma hushållsgemenskap. Tingsrätten fann att utredningen i målet visade att det fanns ett

48 Södertörns tingsrätts dom 2016-09-09 i mål B 5794-16, s. 48–49.

visst band mellan den avlidna och hennes mor. Modern uppgav i förhör att de hade haft en god kontakt den sista tiden och att problemen dem emellan inte varit ovanliga för en mor- och tonårsdotterrelation. Tingsrätten delade dock inte moderns uppfattning och anförde följande:

”Det framgår dock av utredningen att deras kontakt under [M.B.A.:s] [den avlidna] sista levnadsår var konfliktfylld och att hon kände sig pressad av sin mamma och undvek henne för att inte drabbas av repressalier. Enligt vad som framgått i målet har [M.B.A.] tidigare själv uppgett att hon blivit utkastad ur sin mammas hem. Enligt tingsrättens sammantagna bedömning har [V.A.] [den avlidnas mor] vid tiden för mordet och något år dessförinnan inte stått [M.B.A.] nära på det särskilda sätt som krävs för att hon ska vara berättigad till ersättning för sin personskada.”⁴⁹

I detta rättsfall ledde konflikterna i relationen till att kärandens skadeståndstalan för psykiska besvär inte bifölls, till skillnad från i föregående fall. Citatet ovan visar att konflikter vid dödsfallet mellan barn och föräldrar faktiskt kan leda till att skadeståndstalan inte bifalls. I förevarande rättsfall föll tingsrätten inte tillbaka på en presumtion om att modern och dottern stod varandra särskilt nära på grund av släktskap, utan gjorde en faktisk prövning av deras relation. I rättsfallet återspeglas på så vis, enligt min mening, lagbestämmelsens ordalydelse på ett bra sätt – nämligen att det centrala för bedömningen av huruvida någon stod den avlidne särskilt nära är *hur* relationen var och inte *vilken typ* av relation käranden hade med den avlidne.

4. SAMMANFATTANDE ANALYS

4.1 DEN ÖPPNA FORMULERINGEN I LAGTEXTEN

Ambitionen med införandet av tredje punkten i 5 kap. 2 § 1 st. SkL var att lagtexten så tydligt som möjligt skulle ange vilka fall som är ersättningsgilla.⁵⁰ Resultatet blev en lagtext som föreskriver att ”[...] någon som stod den avlidne särskilt nära” ska tillerkännas ersättning för personskada som denne åsamkats till följd av dödsfallet. Skälet till att lagstiftaren valde en öppen formulering, framför en uppräkningsformulering i lagtexten av de ersättningsberättigade personkategorierna, var som tidigare nämnts att en sådan uppräkningsformulering skulle motverka nyanserade bedömningar då domstolarna skulle vara förhindrade att ta hänsyn till omständigheter i det enskilda fallet.⁵¹ Istället valde lagstiftaren

⁴⁹ Lunds tingsrätts dom 2013-01-29 i mål B 2126-12, s. 48.

⁵⁰ Prop. 2000/01:68 s. 33.

⁵¹ SOU 1995:33 s. 391 och prop. 2000/01:68 s. 21 och 37.

att i förarbetena precisera vilka personkategorier som regleringen i första hand tar sikte på, vilket närmast kan betraktas som en huvudregel. I 70 av 150 underrättsavgöranden som varit föremål för denna studie har ersättning vid fällande dom utgått per automatik utan att domstolen gjort någon prövning av kändens relation till den avlidne, just eftersom kändens tillhör någon av de personkategorier som finns med i huvudregeln i förarbetena. Detta visar att huvudregeln har en mycket stark ställning vid underrätternas bedömning av huruvida någon stod den avlidne särskilt nära eller ej.

Att underrätterna sällan väljer att ge anhörigersättning till personer som faller utanför personkategorierna i propositionen, innebär i praktiken att det förekommer någon form av kompromiss mellan de två metoder lagstiftaren valde mellan vid kodifieringen av principen om anhörigersättning: en uppräknning av ersättningsberättigade personkategorier i lagtexten och en öppen formulering i lagtexten. Lagstiftarens avsikt med den öppna formuleringen i lagtexten kan i mångt och mycket sägas vara god, då den främjar en rättstillämpning med nyanserade bedömningar där omständigheter i det enskilda fallet ska vara det avgörande för om kändens stod den avlidne särskilt nära och inte vilken relationstyp personen hade med den avlidne. Min slutsats är dock att den öppna formuleringen i lagtexten inte har fått den effekt i rättstillämpningen som lagstiftaren förmodade att den skulle få. Endast i undantagsfall gör underrätterna avsteg från huvudregeln och avstegen är, enligt min mening, sporadiska och inkonsekventa. Rättstillämpningen kan därmed inte anses vara förutsägbar.

Lagstiftaren har som ovan nämnts överlämnat åt rättstillämpningen att närmare precisera vilka omständigheter som avgör vilka som är ersättningsberättigade. Detta innebär att Högsta domstolen har fått en viktig rättsbildande funktion och att rättsutvecklingen är beroende av dess prejudicerande avgöranden. När Högsta domstolen inte kommer med prejudicerande avgöranden avstannar rättsutvecklingen och underrätterna får därför hålla till godo med den vägledning som finns i lagförarbetena, vilka uteslutande avser de personkategorier som i första hand anses ha stått den avlidne särskilt nära. Vissa underrätter har, som framgår av rättsfallsanalysen, utvecklat egna kriterier för vem som stod den avlidne särskilt nära. Ett problem med detta är att dessa kriterier har tillkommit utan stöd i förarbeten eller rättspraxis vilket bidrar till rättsosäkerhet då möjligheten till ersättning varierar beroende på vid vilken domstol ett mål avgörs.

4.2 KRITERIER SOM PÅVERKAR DEN ERSÄTTNINGSBERÄTTIGADE KRETSEN

Att lagstiftaren valt en öppen formulering i 5 kap. 2 § 1 st. 3 p. SkL innebär att det inte är möjligt att från objektivet fastställbara faktorer avgränsa en tydlig och bestämd ersättningsberättigad krets. Vad som står klart är att ersättningssökande som tillhör någon av personkategorierna i propositionens huvudregel är ersättningsberättigade som utgångspunkt. Det torde även stå klart att sammanboende syskon omfattas eftersom syskon till den avlidne tillerkändes ersättning redan i NJA 1993 s. 41 I och II. Att sammanboende syskon inte finns med i uppräknningen i förarbetena torde därför närmast vara en miss från lagstiftarens sida. Genom NJA 2000 s. 521 utvidgade Högsta domstolen den ersättningsberättigade kretsen till att i vissa fall även avse särboende syskon. Beträffande andra personkategorier tycks domstolarna vara strängare i sin bedömning. I 150 underrättsavgöranden har utöver nyss nämnda personkategorier följande tillerkänts ersättning av underrätterna: flickvän (i *ett* rättsfall⁵²), svärfar (i *ett* rättsfall⁵³), styvfar (i *tre* rättsfall⁵⁴), halvsyskon (i *två* rättsfall⁵⁵) och morföräldrar (i *ett* rättsfall⁵⁶). Bland de 150 avgöranden som undersökts har alltså personer utanför huvudregelns personkategorier beviljats ersättning åtta gånger. Antalet fall där domstolarna har ersatt andra personkategorier än de som framgår av huvudregeln i förarbetena eller syskon är för få för att några slutsatser ska kunna dras kring hur domstolarna generellt betraktar och värderar dessa typer av relationer. Istället har rättsfallsanalysen utmynnat i en undersökning av vilka kriterier som domstolen använder sig av vid bedömningen av huruvida en viss person stod den avlidne särskilt nära. Rättsfallsanalysen visar att underrätterna beaktat följande faktorer och kriterier vid sin bedömning: dödsfallets karaktär, relationstyp, graden av kontakt, djupgående tillit och förtroende samt huruvida relationen kantats av konflikter.

Dödsfallets karaktär är en faktor som kan leda till att den ersättningsberättigade kretsen blir mer elastisk. Rättsfallsanalysen visar att den skadeståndsgrundande handlingens graverande omständigheter har påverkat den ersättningsberättigade kretsens storlek i utvidgande riktning.⁵⁷ Ett exempel på detta är Hovrätten för Västra Sveriges dom 2016-12-22 i mål B 3777-16, där en

52 Hovrätten för Västra Sveriges dom 2016-12-22 i mål B 3777-16.

53 Göta hovrätts dom 2012-04-12 i mål B 503-12.

54 Hovrätten för Nedre Norrlands dom 2016-05-18 i mål B 337-16, Göta hovrätts dom 2015-03-18 i mål B 93-15 och Hovrätten för Övre Norrlands dom 2014-04-16 i mål B 132-14.

55 Göta hovrätts dom 2015-03-18 i mål B 93-15 och Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2010-06-11 i mål B 974-10.

56 Hovrätten för Västra Sveriges dom 2017-06-02 i mål B 1319-17.

57 Se avsnitt 3.3.1.

flickvän till den avlidne tillerkändes skadestånd. Huvudskälet till det var, enligt mig, att hon bevittnade mordet på sin pojkvän.

Jag anser att denna typ av hänsyn är förenlig med gällande rätt eftersom 5 kap. 2 § 1 st. 3 p. SkL tar sikte på personskada i form av psykiska besvär vars intensitet kan variera beroende på den skadestandsgrundande handlingens beskaffenhet, vilket dessutom är skälet till att högst ersättning utgår vid mord och lägst ersättning utgår vid vållande till annans död.⁵⁸ Mot bakgrund av detta är det inte märkligt att den ersättningsberättigade personkretsen är elastisk. Detta står även i överensstämmelse med lagstiftarens avsikt med bestämmelsens utformning.

Jag menar att den faktor som har störst betydelse vid domstolens närståendebedömning är vilken *relationstyp* käranden hade med den avlidne. Detta blir tydligt när man ser till normalfallets starka ställning i rättstillämpningen. Hör en relationstyp hemma under någon av personkategorierna från förarbetena undersöks sällan *hur* relationen var mellan den ersättningsökande och den avlidne. Mot bakgrund av lagtextens öppna formulering och förarbetsuttalandena finns det dock, enligt min mening, möjlighet för domstolarna att tillerkänna andra personkategorier skadestånd än de som inkluderas i huvudregeln. *Vad* för relationstyp käranden hade med den avlidne bör inte vara avgörande, utan det centrala bör vara *hur* relationen i det aktuella fallet var. Om övriga omständigheter talar tillräckligt starkt för att käranden stod den avlidne särskilt nära bör skadestånd utgå oberoende av vilken typ av relation käranden hade till den avlidne. De personkategorier som anges i förarbetena bör endast ses som vägledande för domstolarna och inte som en absolut regel som inte får frångås. Att underrätterna ytterst sällan frångår huvudregeln är emellertid inte märkligt eftersom det av gällande rätt inte framgår vilka kriterier domstolarna ska beakta vid sin bedömning av huruvida närståendekriteriet är uppfyllt. Om domstolarna känner till vilka kriterier som ska vara avgörande vid bedömningen av huruvida någon står den avlidne särskilt nära skulle de kunna bli mer fria i sin bedömning av vilka personkategorier som kan vara ersättningsberättigade, istället för att utgå från uppräknningen i förarbetena. Detta skulle leda till fler nyanserade bedömningar där större hänsyn tas till omständigheterna i det enskilda fallet.

I brist på vägledande avgöranden från Högsta domstolen har vissa domstolar skapat egna kriterier som de anser ska tillmätas betydelse vid bedömningen av huruvida någon stod den avlidne särskilt nära. Ett exempel är Hovrätten

58 Se NJA 2004 s. 26 och Högsta domstolens dom 2017-12-29 i mål T 3000-17.

över Skåne och Blekinges dom 2007-02-21 i mål B 3022-06 där tingsrätten fann att det avgörande för bedömningen inte borde vara frekvensen av kontakt mellan de ifrågakvarande personerna utan om relationen ”[...] kan sägas vara präglad av en så djupgående tillit och förtroende att ersättning bör utgå”.⁵⁹ Detta rättsfall går tväremot många av de underrättsdomar som varit föremål för artikelns rättsfallsanalys – där intensiv kontakt har ansetts vara den omständighet som mest tyder på att det förelegat en särskilt nära relation mellan käranden och den avlidne. Om intensiv kontakt ska tillmätas störst vikt vid närståendebedömningen, borde även en nära vän som haft intensiv kontakt med den avlidne inkluderas i den ersättningsberättigade kretsen. Av de 150 rättsfall som studerats har endast ett rättsfall avsett en vän som yrkat anhörigersättning, vilken nekades.⁶⁰

Rättsfallsanalysen visar även att underrätterna blandar ihop de två rekvisiten i 5 kap. 2 § 1 st. 3 p. SkL. För att man ska vara berättigad till ersättning ska man 1) ha stått den avlidne särskilt nära samt 2) ha lidit en personskada i form av psykiska besvär. Rättsfallsanalysen visar att de psykiska besvärens dignitet spiller över på det första rekvisitet, samt att den ersättningsberättigade personkretsen vidgas på grund av detta. I underrätternas bedömningar av huruvida någon stod den avlidne särskilt nära flyter de två rekvisiten samman utan något stöd i förarbetena eller rättspraxis, vilket är anmärkningsvärt.

4.3 AVSLUTANDE TANKAR – DE LEGE FERENDA

Analysen ovan visar att rättstillämpningen i fråga om anhörigersättning inte är tillfredsställande. Det beror dels på att den är inkonsekvent, dels på att den strider mot lagstiftarens intentioner då den i hög utsträckning består av ensidiga bedömningar. Enligt min mening finns det två alternativa tillvägagångssätt som skulle kunna leda till att rättstillämpningen blir mer tillfredsställande: antingen att Högsta domstolen kommer med vägledande avgöranden som anger vilka kriterier domstolarna ska beakta vid närståendebedömningen, *eller* att den nuvarande lagstiftningen ändras till att innehålla en uppräknning av vilka personkategorier som är ersättningsberättigade.

Det finns för- och nackdelar med båda alternativen. Att Högsta domstolen tillhandahåller vägledande avgöranden är enligt min mening en förutsättning för att domstolarna ska kunna göra en dynamisk bedömning där hänsyn tas till omständigheterna i det enskilda fallet, vilket också är avsikten med lagtextens utformning. En nackdel med detta tillvägagångssätt är att det inte

59 Helsingborgs tingsrätts dom 2006-12-18 i mål B 3459-06, s. 14–15.

60 Göta hovrätts dom 2012-05-28 i mål B 710-12.

finns en given mall för hur en särskilt nära relation ser ut. Alla relationer ser ut på olika sätt och frågan är hur Högsta domstolen på ett objektivt sätt ska komma fram till vad som kännetecknar en särskilt nära relation. Med mer uttalade kriterier blir det tydligare för gemene man vad domstolarna beaktar vid sin bedömning och i de fall en käre nekas ersättning på grund av att dennes relation med den avlidne inte uppfyller de kriterier som enligt Högsta domstolen utgör tecken på en nära relation kan detta uppfattas som kränkande för de drabbade. Sådana bedömningar innehåller ömtåliga avvägningar och i många fall känsloladdade konsekvenser för den drabbade. En fördel med ett sådant tillvägagångssätt är att det skulle utmytna i mer nyanserade avgöranden där det finns möjlighet för domstolarna att ta hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet.

Frågan är dock om det överhuvudtaget är möjligt för Högsta domstolen att på ett objektivt sätt komma fram till vilka kriterier som ska beaktas vid bedömningen av huruvida någon stod den avlidne särskilt nära. Om Högsta domstolen skulle lyckas med detta skulle gränsdragningssvårigheter uppstå vid tillämpningen av kriterierna – hur mycket krävs det att den ersättningsökande har umgåtts med den avlidne för att kriteriet ”intensiv kontakt” ska vara uppfyllt? Om ett kriterium inte är uppfyllt men det står klart att ett annat är uppfyllt med god marginal, räcker det då för att närstående rekvisitet ska anses vara uppfyllt? Intensiv kontakt bör enligt min mening vara ett tecken på att käre stod den avlidne särskilt nära, men med det sagt behöver det inte vara ett krav för att närstående rekvisitet ska anses vara uppfyllt. Helsingborgs tingsrätts dom 2006-12-18 i mål B 3459-06 utgör ett mycket bra exempel på detta. Där konstaterade tingsrätten att det avgörande för om skadestånd skulle utgå var om relationen hade präglats av ”[...] djupgående tillit och förtroende [...]”. Enligt min mening ska det stå klart att det har funnits ett så pass känslomässigt band mellan den ersättningsökande och den avlidne att de ska ses som särskilt nära. Hur detta bör klassificeras är dock svårt att säga.

En uppräkningslista av ersättningsberättigade personkategorier i lagtexten skulle kunna leda till att förutsebarheten och rättssäkerheten ökar. Om man som käre inte tillhör någon av de ersättningsberättigade personkategorierna i lagtexten kan skadestånd således inte utgå. Den stora nackdelen med detta tillvägagångssätt är att bedömningarna skulle bli onyanserade eftersom det inte skulle finnas utrymme för domstolarna att ta hänsyn till omständigheter i det enskilda fallet. Ytterligare en nackdel med detta alternativ är att personer som i själva verket inte stod den avlidne särskilt nära skulle tillerkännas

anhörigersättning endast på grundval av att de tillhör någon av personkategorierna som räknas upp i lagtexten.

I praktiken förekommer någon form av kompromiss mellan dessa två metoder. Lagtextens ordalydelse ger intrycket av att bedömningen ska vara dynamisk, att en helhetsbedömning av relationen ska göras. Samtidigt visar min undersökning att underrätterna i 70 av 150 rättsfall inte gjort någon bedömning av huruvida den ersättningsökande stått den avlidne särskilt nära. I dessa fall har den ersättningsökande tillhört någon av de personkategorier som omnämns i propositionens huvudregel. Denna statistik visar att det råder en presumtion om att ersättningsökande som tillhör någon av de personkategorier som finns med i huvudregeln stod den avlidne särskilt nära i lagens mening. I nästan hälften av de fall som studerats har domstolarna alltså utgått från att den ersättningsökande stod den avlidne särskilt nära utan att ha utrett om så var fallet. Det är anmärkningsvärt att domstolarna i dessa fall överhuvudtaget inte har prövat om närståenderekvisitet är uppfyllt.

Det finns som tidigare nämnt för- och nackdelar med de båda alternativen. Min slutsats är dock att vägledande avgöranden från Högsta domstolen som räknar upp de kriterier som ska beaktas är det alternativ som skulle leda till den mest tillfredsställande rättstillämpningen. Som rättsfallsanalysen visar råder det ingen enhetlighet i rättstillämpningen gällande gränfallen. Detta innebär att det finns en risk för att lika fall behandlas olika beroende på vilken domstol som avgör fallet. Rättsfallsanalysen visar att domstolarna tillmäter olika kriterier olika stor betydelse.

Analysen visar även att underrätterna utvecklar egna kriterier för närståendebedömningen. Att domstolarna beaktar olika omständigheter i det enskilda fallet är inte detsamma som att de utvecklar egna kriterier. Enligt förarbetena ska domstolarna beakta omständigheterna i det enskilda fallet, vilket också var skälet till att lagstiftaren valde en öppen formulering i lagtexten. Jag menar att det råder en oenhetlighet gällande vilken betydelse domstolarna tillmäter olika omständigheter i det enskilda fallet. Graden av kontakt är exempelvis en omständighet som de flesta domstolarna beaktar i sin bedömning av närståenderekvisitet. När Hovrätten för Nedre Norrland i sin dom med målnummer B 654-17 fann att den familjehemspplacerade pojken inte skulle tillerkännas anhörigersättning delvis eftersom relationen mellan honom och den avlidne varat under för kort tid, utvecklade domstolen ett eget kriterium – det vill säga att relationen mellan den avlidne och den ersättningsökande ska ha varat under ”tillräckligt lång tid”. Ett problem med detta

är att dessa kriterier har tillkommit utan stöd i förarbeten eller rättspraxis vilket bidrar till en rättsosäkerhet då möjligheten till ersättning varierar beroende på vid vilken domstol ett mål avgörs. Av det skälet anser jag att det finns ett behov av vägledning från Högsta domstolen gällande vilka kriterier som ska beaktas vid närståendebedömningen. Jag är medveten om att det inte är möjligt för Högsta domstolen att komma med uttömmande vägledning om vilka kriterier som ska tillmätas betydelse vid närståendebedömningen eftersom verkligheten är så pass varierad. Trots att problemet inte till fullo kan lösas med denna metod anser jag ändå att den skulle ha bäst förutsättningar att skapa en mer tillfredsställande rättstillämpning. Denna metod stämmer även bäst överens med lagstiftarens avsikt med den öppna formuleringen i lagtexten, nämligen att domstolarna ska ta hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Genom att ge domstolarna vägledning om vilka omständigheter som ska tillmätas betydelse vid bedömningen av närståenderekvisitet blir det enklare för domstolarna att göra nyanserade bedömningar.

Min slutsats, mot bakgrund av min undersökning av 150 underrättsavgöranden, är att underrätterna behöver vägledning av Högsta domstolen. Om Högsta domstolen skulle klargöra vilka kriterier som ska tillmätas betydelse vid närståendebedömningen är jag övertygad om att dagens inkonsekventa rättstillämpning skulle bli mer tillfredsställande.